

Szabó Dávid

Az ismeretterjesztő televíziók szerepe és véleményformáló hatása

A jelen tanulmányban egy, a Magyar Tudományos Akadémia által megrendelt, a hazai ismeretterjesztő televíziózás hatásait felmérő közvélemény-kutatás eredményeit foglaljuk össze. Az ismeretterjesztő műsorok nézőközönségének rövid jellemzése után a nézők elvárásaival kapcsolatos tapasztalatokat ismertetjük. Ezt követően két problémára külön is kitérünk: a hazai ismeretterjesztés egyik kiemelkedő kísérletének, a Mindentudás Egyetemének a fogadtatására, valamint arra, milyen kép él a megkérdezettekben az Akadémiáról s általánosabban, a magyar tudományos életről és eredményekről.

AZ ISMERETTERJESZTŐ TELEVÍZIÓK TÖRZSKÖZÖNSÉGE

A közvélemény-kutatás napjaink vezető médiumának, a televízióknak az ismeretterjesztésben betöltött helyzetét kívánta megismerni. A vizsgálat mintája 1204 megkérdezett válaszait tartalmazza, s az ország 16 évesnél idősebb lakosságát reprezentálja.

A televízió domináns helyzetét jelzi, hogy a tudományos eredményekről a megkérdezettek 90 százaléka a tévéből tájékozódik (1. táblázat). (A megkérdezettek maximum három hírforrást jelölhettek meg.) A televízió hegemoniáját egyetlen más médium sem veszélyezteti, hiszen a napi sajtót, illetve rádiót a megkérdezettek fele, a személyes kapcsolatokat és a magazinokat pedig minden ötödik válaszadó említette. Szembetűnő, hogy az internethasználat utolérte a tudományos folyóiratokban való tájékozódást.

Az elemzést az ismeretterjesztő csatornák gyakori „fogyasztóinak” jellemzésével kezdjük. A törzsközönség különböző szociodemográfiai csoportokon belüli arányát hasonlítjuk össze az országosan jellemző értékkel (affinitás). Így határozzuk meg azokat a társadalmi csoportokat, melyeknek tagjai legélénkebben érdeklődnek az ismeretterjesztő csatornák műsorai iránt (2. táblázat).

Magyarországon a Spektrum, a National Geographic és a Discovery Channel hármasa tekinthető a legfontosabb ismeretterjesztő televíziócsatornának, a képet az Animal Planettel tehetjük még teljesebbé. A négy csatorna közül a Spektrum és a National Geographic rendelkezik a legnagyobb lefedettséggel. Az előbbi 1.510.000, az utóbbi 1.370.000 háztartásban érhető el. A Discovery lefedettsége is megközelíti az egymilliót (940.000), míg az Animal Planet lényegesen kevesebb (690.000) háztartásban fogható [Figyelő, 2004/15. 58–59.].

A 16 évesnél idősebb népesség háromötöde érdeklődik – kisebb vagy nagyobb mértékben – a tudomány, illetve a technika iránt. A csatornák törzsközönségének nagyságát a lakosság ötödére, nagyjából másfél millió főre becsülhetjük. (A tévénézés hosszától függetlenül mindazokat a válaszadókat a közönség tagjainak tekintettük, akik

I. táblázat. A hírforrások hierarchiája a legfrissebb tudományos eredményekről való tájékozódásban, összességében, illetve az első helyen megjelölt hírforrások tekintetében (százalékban)

Források	Összességében		Első helyen	
	Összes megkérdezett	Televíziók közönsége	Összes megkérdezett	Televíziók közönsége
Televízió	92	92	65	62
Napi sajtó	53	55	13	14
Rádió	53	44	7	8
Magazinok	18	22	2	3
Tudományos folyóiratok	13	22	5	7
Internet	13	16	4	4
Ismerősök	20	12	1	0
Munkahely	6	8	1	0
Iskola	6	7	2	2
Tanfolyamok, ismeretterjesztő előadások	4	6	0	0
Egyházi összejövetelek	1	4	0	0
Egyéb forrás	3	1	0	0
Összesen	–	–	100	100

napi rendszerességgel nézik a csatornák műsorait.¹⁾ Az adat értékelésekor figyelembe kell venni, hogy Magyarországon a televíziózás messze a legnépszerűbb időtöltési formának számít: egy átlagos magyar naponta közel négy és fél órát tölt tévénézéssel [http://www.agb.hu/magyar/statistikak/havi/0404havi_atv_prof1.pdf].

Az ismeretterjesztő televíziók fogyasztóinak aránya a fővárosiak, az átlagosnál jobb jövedelmi és vagyoni helyzetben lévők, a diplomások, valamint az 50–59 évesek körében kimagasló.

Sajátosan magyar jelenség, hogy a csatornák nézettségét elsősorban a néző lakóhelye, és sokkal kevésbé iskolai végzettsége határozza meg. Ez az első látásra meglepő adat a magyar kábeltelevíziós hálózat fejletlenségével magyarázható. A fővárosban ugyanis a háztartások négyötöde, míg a községekben nagyjából kétötöde rendelkezik modernebb vételi lehetőséggel (kábelhálózat, AM-mikro, parabolaantenna) [http://www.ortt.hu/elemzesek/2004/eroszak_nezoszamnoveles_20040331.rtf, 4.]. Az ismeretterjesztő televíziózás szélesebb körű elterjedésének tehát az infrastrukturális fejletlenség az akadálya, nem pedig a nézői igények, tévénézési szokások. Ebben az összefüggésben nem meglepő, hogy míg a budapestiek 41 százaléka, a községekben élőknek csak tizede nézi naponta az ismeretterjesztő csatornák műsorait.

Az ismeretterjesztő csatornák nem tekinthetők kizárólag a diplomások szórakozási eszközeinek, hiszen a nézettség határvonala az alapfokú végzettségűek, illetve az érettségizettek, diplomások között húzódik. Azoknak, akik legfeljebb szakmunkásképzőt végeztek, 15 százaléka, míg az utóbbiaknak a negyede tartozik a törzsközönség soraiba.

A tudományos témájú műsorok *legnagyobb arányban a 40–59 évesek (24–25%) érdeklődését keltik fel.* Az ismeretterjesztés potenciális célcsoportjának, a közoktatásban részt vevő tizenéves korosztály tagjainak érdeklődése elmarad az átlagostól. Ez azonban nem kifejezetten a televíziók színvonalának szóló kritika, ugyanis e

¹ A vizsgálat nem tért ki a televíziózás időtartamának mérésére

2. táblázat. Az ismeretterjesztő televíziók közönségének szociodemográfiai leírása (százalékban, N=1204)

	<i>Ismeretterjesztő televíziók közönsége</i>
<i>Nem</i>	
Férfi	21
Nő	18
<i>Iskolai végzettség</i>	
Felsőfokú iskolai végzettség	25
Középfokú iskolai végzettség	27
Alapfokú iskolai végzettség	15
<i>Lakhely</i>	
Főváros	41
Megyei jogú városok	18
Egyéb városok	16
Községek	11
<i>Életkor</i>	
16–19 évesek	15
20–29 évesek	18
30–39 évesek	19
40–49 évesek	24
50–59 évesek	25
60 évesnél idősebbek	14
<i>Egy főre jutó jövedelem</i>	
Átlag alatti	4
Átlagos	19
Átlag feletti	32
<i>Vagyoni helyzet (fogyasztási cikkek alapján)</i>	
Átlag alatti	7
Átlagos	19
Átlag feletti	29
Átlag	19

korcsoport tagjai általában is az átlagosnál kevesebbet tévéznek [http://www.agb.hu/magyar/statisztikak/havi/0404havi_atv_prof1.pdf].

A tudományos jellegű televíziók közönség-összetételének leírása az affinitáshoz hasonló következtetésekhez vezet (3. táblázat). A nézők harmada a fővárosban, hatoda nagyobb városokban (megyei jogú város) lakik (17%), további ötöde-ötöde kisebb városokban, illetve községekben él. A csatornák napi nézőinek harmada (35%) középfokú végzettségű, hetede (14%) diplomás, míg az alapfokú végzettségűek részaránya – az országos átlagtól elmaradva – 51 százalékra becsülhető.

A négy csatorna nézettségét a Spektrum és a National Geographic vezeti. Ezek műsorát a 16 évesnél idősebbek 16, illetve 13 százaléka (1.300.000, illetve 1.060.000 fő) nézi, állítása szerint napi gyakorisággal. A Discovery kilenc, az Animal Planet hat százalékos nézőtáborra ér el.

Összehasonlító adatok csak a Spektrum esetében érhetők el. Az AGB Hungary szerint a Spektrum ún. *átlagos napi hatóköre* (azoknak a száma, akik legalább egy percre nézik a csatorna műsorát) meghaladja a 800.000 főt. Ennél szigorúbb meghatáro-

3. táblázat. Az ismeretterjesztő televíziók közönségének összetétele (százalékban, N=1204)

	<i>Ismeretterjesztő televíziók közönsége</i>	<i>Országos átlag</i>
Nem		
Férfi	51	47
Nő	49	53
Iskolai végzettség		
Felsőfokú iskolai végzettség	14	11
Középfokú iskolai végzettség	35	26
Alapfokú iskolai végzettség	51	63
Lakhely		
Főváros	39	18
Megyei jogú városok	17	18
Egyéb városok	21	27
Községek	23	37
Életkor		
16–19 évesek	5	6
20–29 évesek	15	16
30–39 évesek	19	18
40–49 évesek	18	15
50–59 évesek	23	18
60 évesnél idősebbek	20	27
Egy főre jutó jövedelem		
Átlag alatti	6	9
Átlagos	70	79
Átlag feletti	24	12
Vagyoni helyzet (fogyasztási cikkek alapján)		
Átlag alatti	6	15
Átlagos	70	70
Átlag feletti	24	15

zást követve nagyjából 400-480.000 főre tehető azok száma, akik naponta legalább 10 percet nézik a Spektrumot. Ez a nem egészen félmillió nézőtábor az AGB adatai szerint 5-6 százalékos részesedést jelent. Ha (2 százalékos statisztikai hiba mellett) ide számítjuk azokat is, akik ennél kevesebb ideig vagy nem pontosan napi gyakorisággal nézik az adót, akkor is számolni kell azzal, hogy a közvélemény-kutatás legjobb esetben is a nézettség felső határát mérte. A felülbecslés legfontosabb oka az lehet, hogy a megkérdezettek egy része kulturális elvárásnak tekinthette az ismeretterjesztő csatornák gyakori „fogyasztását”.

A CSATORNÁK SZÍNVONALA, A NÉZŐK ELVÁRÁSAI

A közönséget letisztult érdeklődés jellemzi (4. táblázat). A tévénézők háromnegyede elsősorban a *természet- és műszaki tudományokról szóló műsorok iránt érdeklődik*, és csak minden tizedik kíváncsi a társadalomtudományok eredményeire. Szembetűnő, hogy a társadalomtudományok kedvelőinek aránya megegyezik azokéval, akik a nem tudományos jellegű témákkal (utazás, lakberendezés, konyhaművészet, életvezetési

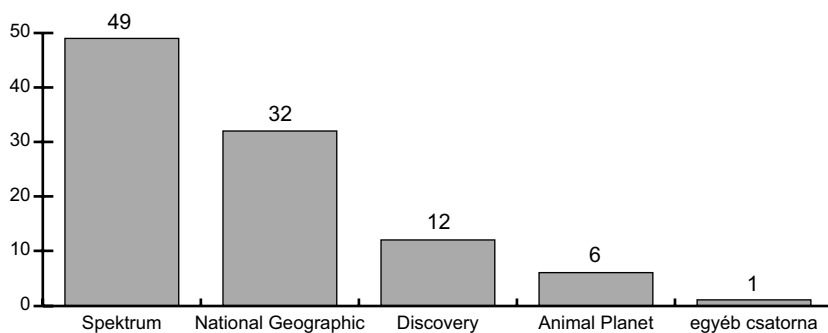
szokások stb.) foglalkozó műsorokat szeretik. Nincs kiemelésre érdemes különbség a nagy csatornák nézőinek érdeklődésében sem. A Spektrum, a National Geographic, a Discovery leggyakoribb nézőinek háromnegyede elsősorban a természet- és műszaki tudományok iránt nyitott, a társadalomtudományok kedvelőinek aránya 8–16 százalék között mozog.

4. táblázat. Tudományágak iránti érdeklődés (százalékban, N=1204)

	Összes megkérdezett	Televíziók közönsége
Természet- és műszaki tudományok	54	76
Társadalomtudományok	13	11
Mindkettő	3	4
Egyik sem	30	9
Összesen	100	100

Megjegyezzük, hogy az MTA egy korábbi kutatása [A tudományos-ismeretterjesztő televíziós műsorok tartalomelemzése, 2002] a kínálat irányából közelítette meg a kérdést. A 2002-es év végén (más mintán elvégzett, a legfontosabb közszolgálati és kereskedelmi tudományos híradókra összpontosító) tartalomelemzés szerint a beszélők fele orvosi, biológiai, ökológiai (53%) témával, kb. tizede pedig (művészet)történeti (14%), illetve számítástechnikai (11%) témával foglalkozott. A televíziós kínálat tehát követi a közönség elvárásait.

Az ismeretterjesztő televíziók közönsége – nem meglepő módon – a legnagyobb csatornákat ítélte a legszínvonalasabbnak (1. ábra). A Spektrumot a nézőközönség fele (48%), a National Geographicot harmaduk (31%) tartotta a legigényesebbnek. A Discoveryt 12 százalék, az Animal Planetet fele ennyi néző nevezte a legnívósabb csatornának.

I. ábra. A legszínvonalasabbnak ítélt ismeretterjesztő csatorna

A televíziók közönségének fele (45%) egyértelműen elégedett a tudományos témájú műsorok színvonalával, míg a kifejezetten elégedetlen nézők aránya a közvélemény-kutatás eszközeivel nem mutatható ki (5. táblázat). Így tehát a csatornák színvonaláról alkotott vélemény a kedvező és az átlagos megítélés (57%) között mozog.

A tudományos tájékoztatás megbízhatóságáról alkotott vélemény együtt jár a műsorok színvonaláról alkotott vélekedéssel. A törzsközönség közel fele (48%) kifejezetten hitelesnek érzi a televíziók és rádiók tudományos beszámolóit. A válaszadók másik felének is csak kisebb fenntartásai vannak (49%). A teljes elutasítás ez esetben sem jellemző (1%).

5. táblázat. A tudományos témákkal foglalkozó műsorok színvonalának, illetve a tudományos jellegű információk hitelességének megítélése (százalékban, N=1204)

	Összes megkérdezett	Televíziók törzsközönsége
<i>„Ön mennyire elégedett az Ön által ismert, tudományos témákkal foglalkozó műsorok színvonalával?”</i>		
Nagyon	36	45
Közepesen	57	54
Kicsit	7	1
Egyáltalán nem	0	0
<i>„Kérem, gondoljon azokra az információkra, amelyek az Ön által ismert, tudományos témákkal foglalkozó televízió- vagy rádióműsorokban hangzanak el. Ön mennyire tartja ezeket az információkat megbízhatónak, hitelesnek?”</i>		
Nagyon	39	48
Közepesen	48	49
Kicsit	5	1
Egyáltalán nem	0	1
Válaszhiány	8	1

A tudományos műsorszámok színvonaláról folytatott viták egyik alapkérdése az ismeretterjesztő és a szórakoztató műsorelemek aránya. Ezért a vizsgálat keretében tudományos műsorokkal szembeni elvárásairól kérdeztük interjúalanyainkat. A megkérdezettek háromnegyede fogalmazott meg követelményeket. A válaszok alapján négy – gyakorlatilag azonos erősségű – kívánalom körvonalazódik: a *szórakoztatás*, a *közérthetőség*, az *ismeretterjesztés*, valamint az *aktualitás*, a *legfrissebb eredmények bemutatása* (2. ábra). Az ismeretterjesztést és az időszerűséget a megkérdezettek harmada hangsúlyozta, ötödük a szórakoztatást emelte ki, és hasonlóan fontosnak mutatkozott a közérthetőség is.

2. ábra. A tudományos hírműsorokkal szembeni elvárások (N=1204)

Az oktató, ismeretterjesztő jelleget hangsúlyozók között a diplomások (21%), míg a szórakoztatást előtérbe állítók között az alapfokú végzettségűek (66%) értek el az átlagnál nagyobb részarányt.

A tudományos jellegű produciók megítélését, illetve az azokkal szembeni elvárásokat más módon is vizsgáltuk. Néhány, a tudományos műsorszámokra vonatkozó kijelentésről kérdeztük az interjúalanyok véleményét. Az egyes állítások támogatottságát 0-tól 100-ig terjedő skálán fejeztük ki (6. táblázat).

6. táblázat. Egyes, a tudományos műsorszámokra vonatkozó kijelentések támogatottsága 0–100-ig terjedő skálán (N=1204)

Állítás	Összes megkérdezett	Csatornák közönsége
A tudományos hírműsoroknak gyakrabban kellene magyar tudósokat megszólaltatnia.	77	87
A televízióknak/rádióknak sokkal gyakrabban kellene tudományos témájú híradást közölniük.	68	79
A tudományos hírek között egyre gyakrabban találkozom szenzációhajhász hírekkel.	66	72
A tudományos hírek általában nagyon röviden mutatják be témáikat.	65	70
A tudományos híradások általában engem nagyon érdeklő témákról szólnak.	57	66
A tudományos témájú hírek nem eléggé foglalkoznak az érvek, bizonyítékok ismertetésével.	58	61
A tudományos híradók gyakran nagyon unalmas híreket közölnek.	37	34
A tudományos hírek csak a hozzáértőknek fontosak.	37	27
Felesleges tudományos híreket adni, mert a többi hír érdekesebb.	23	16

Az ismeretterjesztő csatornák nézőinek elvárásai közül a tartalmi vonatkozású bírálatok emelhetők ki. A közönség elsöprő többsége, hozzávetőleg négyötöde (85%) úgy gondolja, hogy a műsoroknak lényegesen *gyakrabban kellene magyar tudósokat megszólaltatniuk* (87 pont). Három további bírálat is meghatározó erejűnek bizonyult. A televízióknak és rádióknak sokkal *több tudományos hírt kellene közölniük* (79 pont), valamint a *tudományos hírek bulvárosodására* (72 pont) és a *tájékoztatás rövidségére* (70 pont) vonatkozó kifogásokkal összhangban kellene módosítaniuk műsorpolitikájukat. Az utóbbi kritikák a célközönség kétharmadának (65%, illetve 63%) a véleményét jelzik. Az első két kívánalmat a közönség tagjai az átlagnál lényegesen fontosabbnak tartják.

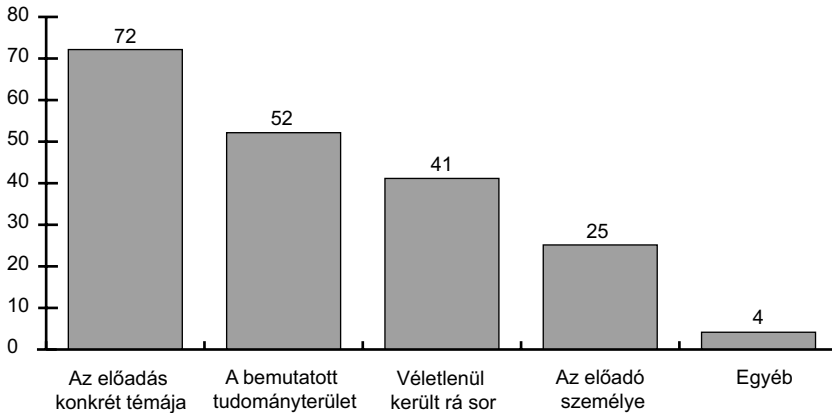
A tudomány lexikális definíciója szerint az érvelés, a bizonyítékok ismertetése alapfeltétele a tudományos munkának. A tudományos műsorok *érveinek, bizonyítékainak rövid kifejtését*, esetleges *elmaradását* kevésbé kifogásolták a válaszadók: a közönség fele (47%) volt ezen a véleményen (61 pont). A műsorok *témaválasztását* (66 pont) hasonló arányban tartották megfelelőnek. A megkérdezettek 55 százaléka vélekedett úgy, hogy a híradások általában öt nagyon érdeklő témával foglalkoznak. Ezek a vélekedések tehát átlagos súllyal vannak jelen a csatornák nézőinek körében.

Az átlagtól jelentősen elmaradó intenzitású viszont az a vélekedés, amely szerint a televíziók és rádiók *témafeldolgozása alapvetően unalmas* (34 pont), illetve amely a *tudományos anyagokat csak a hozzáértők számára tekinti fontosnak* (27 pont). A két állítással a megkérdezettek nagyjából ötöde ért egyet (20%, 17%). Marginálisnak tekinthető az a vélemény – a megkérdezettek mindössze 9 százaléka támogatta –, amely szerint *felesleges tudományos híreket adni, mert a többi hír érdekesebb* (16 pont).

MINDENTUDÁS EGYETEME

A közvélemény-kutatás adatai szerint a lakosság nagyjából harmada (30%) találkozott már a Mindentudás Egyeteme valamelyik epizódjával, azaz nézte vagy hallgatta meg valamelyik előadás egészét vagy egy részletét (reach). (A ME közönségének azokat a válaszadókat tekintettük, akik azon túl, hogy elmondásuk szerint nézték vagy hallgatták valamelyik előadást, annak témáját is meg tudták jelölni.) Természetesen az ismeretterjesztő televíziók közönségén belül a Mindentudás Egyeteme lényegesen magasabb, 43 százalékos reach mutatót produkált.

Az előadás megtekintésének legfontosabb motivációját annak témája szolgáltatta. Ezt a Mindentudás Egyeteme közönségének háromnegyede (72%) említette (3. ábra). Érdekes módon az előadó személye gyakorlatilag a leglényegtelenebb szempontnak tekinthető (25%). Azt még a véletlen – mint választási ok – is megelőzte (41%).

**3. ábra. „Mi alapján döntött úgy, hogy megnézi az előadást?”
(A legalább egy előadást figyelemmel kísérők körében, N=348)**

Az előadás-sorozat egyértelműen kivívta közönsége elismerését (7. táblázat). Ezt jelzi, hogy a nyolc vizsgálati szempont 0–100-ig terjedő skálán elért átlagai 80–91 pont között mozognak. A legnagyobb megelégedést az előadások szakmai színvonala érte el. (Ez a minősítés – mivel a nézők elsősorú többsége laikus – tartalmaz némi szubjektívítást.) A szegmentált minta alacsony esetszáma miatt az eredményekből ennél meszebbre vezető következtetés nem vonható le.

7. táblázat. A Mindentudás Egyeteme előadás-sorozatának értékelése (0–100-ig terjedő skála átlagai, N=348)

Állítás	ME közönsége
Szakmai színvonal	91
Téma érdekessége	87
Előadásmód	86
Közérthetőség	85
Az illusztrációk hasznossága	84
Az előadó személyisége	83
Téma aktualitása	80
Információ újszerűsége	80

A MAGYAR TUDOMÁNY ÉS AZ MTA MEGÍTÉLÉSE

Az elemzés második felében az ismeretterjesztő televíziók véleményformáló hatását a magyar tudomány és az MTA megítélése kapcsán vizsgáljuk.

Megjegyezzük, hogy az említett MTA-tartalomelemzés szerint másfél évvel korábban a legfontosabb közszolgálati, illetve kereskedelmi tudományos híradók beszámolóinak mindössze ötödében szerepelt magyar kutató (tehát nem szakértő-kommentátor.) Ugyanakkor helytállónak tűnik az az adatokkal alá nem támasztott feltételezés, mely szerint az ismeretterjesztő csatornák a tudományos hírműsoroknál lényegesen ritkábban foglalkoznak magyar kutatásokkal.

Utalunk arra az – alábbiakban részletezett – eredményre is, mely szerint mind az összes megkérdezett, mind az ismeretterjesztő médiumok közönségének az a legfontosabb elvárása a televíziókkal szemben, hogy azok *lényegesen gyakrabban szólnak meg magyar tudósokat*. A két eltérő jellegű megközelítésből származó adatok alapján tehát úgy tűnik, hogy a magyar tudományos élet meglehetősen szerény médiajelenléttel büszkélkedhet.

Erre enged következtetni az is, hogy az ismeretterjesztő televíziók közönsége az ország tudományos teljesítményéről gyakorlatilag nem alakított ki önálló véleményt, a csatornák véleményformáló hatása nem mutatható ki. Ennek kapcsán a kutatás résztvevőit 13 kijelentéssel való egyetértésükről, illetve elutasításukról kérdeztük. Válaszaik átlagát 0–100-ig terjedő skálán fejeztük ki. Az adatokból látható, hogy nincs szignifikáns különbség az összes megkérdezett, illetve a tudományos jellegű televíziók, újságok közönségének átlagai között (8. táblázat). Kiemelésre érdemes, hogy az olyan állítások támogatottságában sincs eltérés, mint „A magyarországi tudomány színvonalas, de nem eléggé ismert világszerte”, illetve „A magyarországi tudomány nagy tekintélynek örvend a világban”.

A magyar tudományról kialakított vélekedések más szempontú felmérése is a magyar tudomány szerény médiajelenlétére utal. Arra kértük interjúalanyainkat, becsüljék meg Magyarország világanglistán elért pozícióját – az egyik legismertebbnek mondott módszer – a rangos nemzetközi tudományos folyóiratokban publikált cikkek száma alapján (9. táblázat). Voltaképp egyetlen – statisztikailag érvényes –, de nem elsöprő mértékű különbség mutatható ki: az ismeretterjesztő televíziók törzsközönsége valamivel gyakrabban (40% vs. 33%) „pozícionálta” Magyarországot az első 20 leggyakrabban publikáló ország közé.

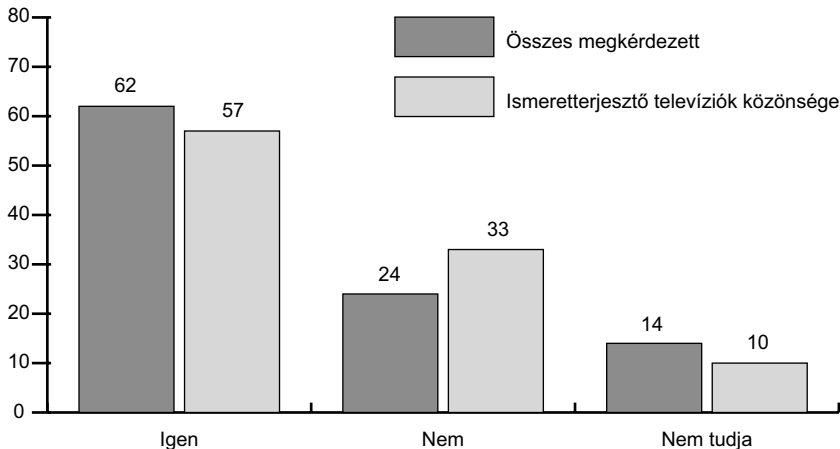
8. táblázat. Az ismeretterjesztő médiumok közönségének véleménye Magyarország tudományos teljesítményéről (az egyetértés erőssége 0–100-ig terjedő skálán kifejezve, N=1204)

Állítás	Összes megkérdezett	Televíziók közönsége
Törekedni kellene arra, hogy a magyar tudósok Magyarországon dolgozzanak, itt érjenek el nemzetközi figyelmet keltő eredményeket.	90	92
A magyar tudósok tevékenysége, tudományos eredményei komoly hírnevet szerezhetnek az országnak a világban.	83	88
A legjobb tudósok külföldre mennek, az igazi sikert más országok aratják le.	86	86
A magyar és magyar származású tudósok a világ legjobb tudósai közé tartoznak.	82	85
A Magyarországon élő tudósok világhírnévnek örvendenek.	68	69
A magyar tudósok csak külföldön képesek eredményt felmutatni.	72	68
A magyarországi tudomány színvonalas, de nem eléggé ismert világszerte.	66	68
A magyarországi tudomány nagy tekintélynek örvend a világban.	63	64
A magyarországi tudomány összességében a világ élvonalába tartozik.	62	63
Tudományos sikerek révén lehet hírnevet szerezni az országnak, de ez túlságosan tökeigényes beruházás. Olcsóbb lehetőségek is vannak.	63	62
A magyarországi tudomány csak a kevésbé tökeigényes területeken színvonalas.	55	53
Tudományos sikerek révén az ország nem szerezhet elegendő hírnevet.	40	38
A magyarországi tudomány nagyon gyenge.	22	17

9. táblázat. „Az egyes országok tudományos teljesítményét többféleképpen lehet mérni. Az egyik legismertebb módszer a rangos nemzetközi folyóiratokban megjelent cikkek száma. Ön szerint hol helyezkedik el ebben a sorban Magyarország?” (százalékban, N=1204)

Állítás	Összes megkérdezett	Televíziók közönsége
Első 10 ország között	15	16
Első 20 ország között	33	40
Első 30 ország között	24	25
Első 40 ország között	8	9
Első 50 ország között	5	1
Hátrébb	2	0
Válaszhiány	13	9

A közönség tagjai az átlagnál kevésbé tartanak az EU-bővítés „agyelszívó hatásától” (4. ábra). Míg az összes megkérdezett negyede, addig a tudományos médiumok közönségének harmada zárta ki annak lehetőségét, hogy 2004. május 1. után a magyar kutatók tömegesen hagyják el az országot munkavállalás céljából.

4. ábra. „Ön szerint várható, hogy az EU-csatlakozás után tömegesen mennek majd más országokba dolgozni a magyar kutatók?” (százalékban, N=1204)

A tudományos műsorszámok, illetve cikkek leggyakoribb fogyasztói nemcsak a magyar tudományos életről, hanem az Akadémiáról is korlátozott ismeretekkel rendelkeznek. Bár az Akadémia elnökét az átlagnál gyakrabban (42% vs. 28%) tudták megnevezni, egyharmaduk azonban helytelen választ adott a kérdésre (10. táblázat).

10. táblázat. Ismeretek az MTA-ról: a jelenlegi elnök személye (százalékban, N=1204)

	Összes megkérdezett	Televíziók közönsége
Vizi E. Szilveszter	28	42
Glatz Ferenc	23	21
Kosáry Domokos	14	10
Válaszhiány	35	27

A tudományos jellegű televíziók közönsége az Akadémia legfontosabb feladatának a magyar tudomány képviseletét (87 pont), a tudományos kutatásokat (85 pont), valamint nagy jelentőségű tudományos kérdésekben való állásfoglalás kiadását (81 pont) tekinti (11. táblázat). (A megkérdezettek a kijelentésekkel való egyetértésről/elutasításról kérdeztük.)

Nem mutatható ki az átlagostól eltérő vélemény az Akadémia politikai függetlenségének kérdésében sem. Az ismeretterjesztő médiumok közönsége az összes megkérdezethez hasonlóan kiemelten fontosnak tartja, hogy a testület egyenlő távolságot tartson a politikai szereplőktől. Ezt jelzi, hogy a kérdés fontosságát 0–100-ig terjedő skálán 88, illetve 90 pontra értékelték. Az egységes állásfoglalást nem lehet egyértelműen a közönség korlátozott informáltságával magyarázni. A politikai függetlenség elvárása kulturális alapértékként is értelmezhető.

Az ismeretterjesztő televíziók nézőinek háromnegyede az Akadémiától várja, hogy állást foglaljon bizonyos felfedezések, eredmények tudományos értékét illetően (12. táblázat). E közfunkció ellátása terén interjúalanyaink más szervezetet alig tudnak elképzelni: az állami intézményeket, tudományos sajtót a közönség tizede említette. A fel-

II. táblázat. Az MTA feladatainak meghatározása (az egyetértés erőssége 0–100-ig terjedő skálán kifejezve, N=1204)

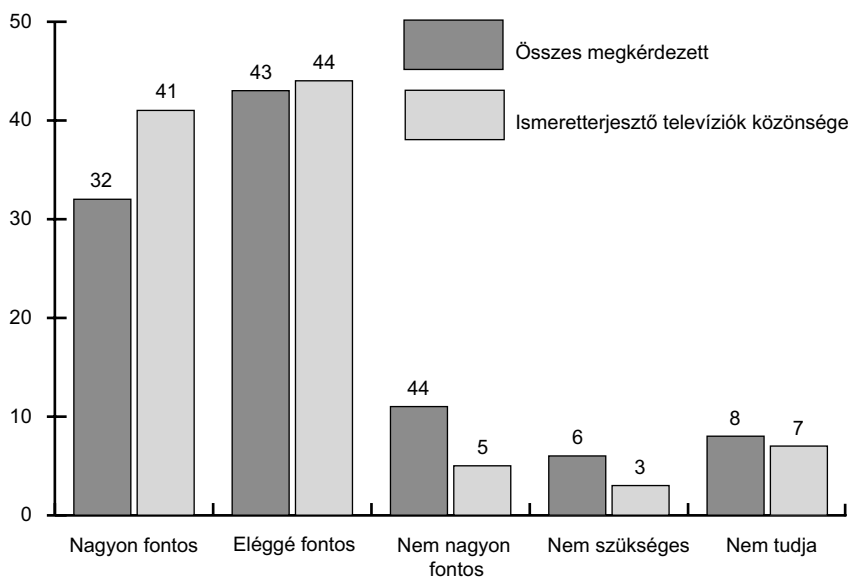
Állítás	Összes megkérdezett	Televíziók közönsége
A magyar tudomány képviselője belföldön és külföldön	81	87
Tudományos kutatás	87	85
Állásfoglalás nagy jelentőségű tudományos kérdésekben	73	81
A lakosság tájékoztatása a tudomány legújabb eredményeiről	63	74
Egyéni feltalálók segítése, a találmányok újszerűségének elbírálása	59	64
Kutatóintézetek létesítése és működtetése	61	63
Az Élet és Tudomány c. hetilap megjelentetése	41	45
Egyetemek alapítása	34	28
Szépirodalmi művek kiadása	18	22
Állásfoglalás országos jelentőségű politikai kérdésekben	14	17

fedezések tudományos minősítése terén sem mutatható ki igazán jelentős eltérés az összes válaszadó, illetve a közönség véleménye között. A legújabb tudományos eredmények kockázatainak feltárását elsősorban a kutatások résztvevőitől várja el a közvélemény. Ezen a véleményen volt az összes válaszadónak, illetve a tudomány iránt érdeklődőknek a kétharmada (66%, illetőleg 68%).

12. táblázat. Tájékoztatói igény: a felfedezések tudományos értékének, illetve veszélyeinek meghatározása (százalékban, N=1204)

	Összes megkérdezett	Médiумok közönsége
<i>„Ön szerint elsősorban kinek a feladata megállapítani, hogy egy tudományos felfedezés értékes-e, hiteles-e?” (Egy választás volt lehetséges)</i>		
Valamilyen akadémiai vagy más tudományos szervezet	70	74
Valamilyen állami szerv, intézmény	13	10
Döntse el a gazdaság	5	6
A tudományos sajtó	7	5
Valamilyen független lakossági szervezet	3	3
Egyéb	1	1
Válaszhiány	1	1
<i>„Kinek a feladata, hogy felhívja a figyelmet a tudományos eredmények kockázataira, veszélyeire?” (Több választás lehetősége)</i>		
Kutatók feladata	66	75
Kormányé	25	24
Társadalomtudósoké	14	21
Etikai kérdésekkel foglalkozó szakembereké	15	19
Kutatások finanszírozóié	8	11
Politikusoké	7	8
Egyházaké	2	2
Egyéb személyeké, szervezeteké	1	0
Senkinek nem feladata	0	0

A ismeretterjesztő televíziók közönsége az átlagosnál fontosabbnak tartja, hogy párbeszéd alakuljon ki a tudományos kutatást végzők és a laikusok között (5. ábra). A párbeszéd fontosságával egyetértők aránya országosan 75 százalékra, míg a közönségen belül 85 százalékra becsülhető. A különbség azokra vezethető vissza, akik a tudományos szférával folytatott kommunikációt nagyon fontosnak tartják (41% vs. 32%). A törzsközönség az MTA kutatóinál (76%) valamivel nagyobb arányban igényli a párbeszédet.

5. ábra. „Mennyire tartja fontosnak, hogy bizonyos témákban párbeszéd alakuljon ki a kutatók és a tudomány iránt érdeklődők között?” (százalékban, N=1204)

A KUTATÁS TAPASZTALATAINAK ÖSSZEFOGLALÁSA

A televízió hegemoniáját semmilyen médiumnak nincs esélye megtörni. A megkérdezettek 90 százaléka a tévéből tájékozódik, a napi sajtót, illetve a rádiót minden második válaszadó használja. Az ismeretterjesztő televíziók törzsközönségét a 16 évesnél idősebb lakosság ötödére, nagyjából másfél millió főre becsülhetjük. A televíziók leggyakoribb nézőinek aránya kimagasló értéket ér el a fővárosiak, az átlagosnál jobb jövedelmi és vagyoni helyzetben lévők, a diplomások, valamint az 50–59 évesek körében.

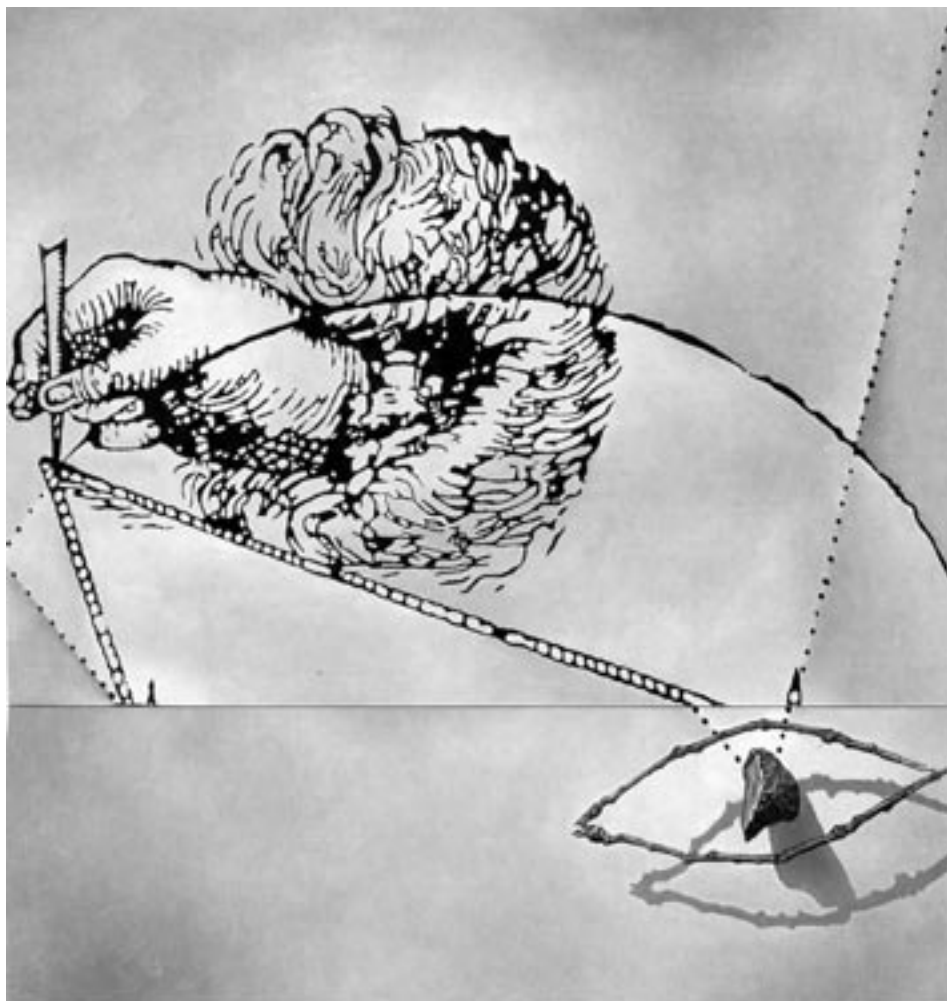
A közönséget letisztult érdeklődés jellemzi. A tévézők háromnegyede elsősorban a természet- és műszaki tudományokról szóló műsorok iránt érdeklődik, és csak minden tizedik kíváncsi a társadalomtudományok eredményeire.

A televíziók közönségének fele egyértelműen elégedett a tudományos témájú műsorok színvonalával, míg a kifejezetten elégedetlen nézők aránya a közvélemény-kutatás eszközeivel nem mutatható ki. Ugyanakkor a közönség elsősorban úgy gondolja, hogy a műsoroknak lényegesen gyakrabban kellene magyartudósokat megszólaltatniuk. A törzsközönség kétharmada úgy véli, hogy a televízióknak és rádióknak

nek sokkal több tudományos hírt kellene közölniük, illetve a tudományos hírek bulvárosodását, a tájékoztatás rövidegét kifogásolja.

A közvélemény-kutatás adatai szerint a lakosság harmada nézte vagy hallgatta meg a Mindentudás Egyeteme valamelyik epizódját. Az előadás kiválasztásának legfontosabb oka annak témája volt. Az előadás-sorozat egyértelműen kivívta közönsége elismerését, leginkább az előadások szakmai színvonalával.

Az ismeretterjesztő televízióknak gyakorlatilag nincs hatásuk arra a képre, amely közönségükben a magyar tudományról él. Nem mutatható ki az átlagostól eltérő vélemény az Akadémia politikai függetlenségének kérdésében sem. Ugyanakkor a politikai függetlenség elvárása inkább kulturális alapértékként értelmezhető.

Új geometria X.